

*****

Ariel A. Roth

CZY MOŻNA LEKCEWAŻYĆ OPOWIEŚCI O POTOPIE?

Jednym z zarzutów podnoszonych przeciw geologom Potopu, którzy uważają potop za główne geologiczne wydarzenie przeszłości, jest to, że często opierają się oni na założeniu, iż biblijne sprawozdanie o potopie jest prawdziwe i dopasowują dane naukowe do tego założonego modelu. Sugeruje się dalej, że podstawą wyboru danych, które potwierdzać mają przyjętą koncepcję, jest religijne zaangażowanie i nastawienie; a stąd bierze się kolejny zarzut, że naukowiec taki nie stosuje uczciwego i otwartego systemu badań. Chociaż zaangażowanie emocjonalne i nastawienie jest powszechnie spotykane przy wszelkich badaniach naukowych, to okazuje się, że nie ma potrzeby zwracać się wyłącznie do Biblii i religii po wsparcie dla geologii Potopu. Idea straszliwej powodzi, zwanej czasem potopem, jest w sposób godny uwagi obecna w niebiblijnych źródłach. Źródła te stanowią niezależną podstawę dla wydania opinii o tym wydarzeniu.

Najważniejsze pozabiblijne sprawozdanie o Potopie można znaleźć w "Eposie o Gilgameszu", wybitnym dziele literackim starożytnego Babilonu. Tekst ten został odkryty podczas wykopalisk archeologicznych w

Niniwie, w sławnej bibliotece asyryjskiego króla Assurbanipala, datowanej na VII wiek p.n.e. Epos zapisany jest pismem klinowym na 12 tabliczkach, w języku semickich Akkadów. Bohater tej opowieści, Gilgamesz, szuka życia wiecznego i protestuje przeciw śmierci. Odnajduje Ut-napisztima, który otrzymał wieczne życie w nagrodę za uratowanie życia ludzkiego i zwierząt podczas wielkiej powodzi. ¹ Sprawozdanie o powodzi, spisane na tabliczce nr 11, jest wyraźnie podobne do biblijnego sprawozdania zawartego w Księdze Genesis. Wśród uczonych panuje zgodność, że ze względu na bliskie podobieństwa te dwa opisy są ze sobą spokrewnione. Na przykład w obu opisach: a) powódź spowodowana jest złem panującym na Ziemi; b) powódź jest zaplanowana przez Boga; c) bohater otrzymuje instrukcje, aby wybudować arkę, która ocali ludzkość i zwierzęta; d) arka zabrała określoną grupę ludzi, zwierząt oraz zapasy; e) wydarzenie było powszechne; ²; f) gdy woda opadała, bohater wypuścił kruka i gołębia (sprawozdanie babilońskie wymienia również jaskółkę; jednakże kolejność jest inna), aby zbadać, czy ziemia jest sucha; g) przy końcu powodzi ofiara złożona bóstwu jest przyjęta przychylnie.

Starożytni Grecy również posiadali koncepcję potopu. ³ Bohater ich opowieści o powodzi, Deukalion, został poinstruowany przez swojego ojca, aby wybudować arkę, ponieważ bóg Zeus zamierzał zniszczyć rodzaj ludzki. Deukalion i jego żona weszli do arki zaopatrując ją w odpowiednie zapasy żywności. Zeus zesłał tak wielki deszcz, że w przeciągu dziewięciu dni zmył z powierzchni ziemi większą część Grecji. Większość ludzi zginęła,

---

¹ Tłumaczenie angielskie patrz w: A. Heidel, **The Gilgamesh Epic and Old Testament parallels**, wyd. 2. The University of Chicago Press, Chicago 1949, s. 80-93.

² *Ibid.*, s. 249.

³ J.B. Frazer, **Folk-lore in the Old Testament**, 3 tomy, Macmillan, London 1918, s. 66-67.

za wyjątkiem niewielu, którzy schronili się w wysokich górach. Również Deukalion przeżył w swojej arce. Są inne greckie opowieści o potopie. Uczeni wyróżniają trzy takie wydarzenia, aczkolwiek to związane z Deukalionem jest najbardziej znane.⁴

Aztekom, zamieszkującym Amerykę Środkową, również było bliskie pojęcie jednego lub wielu potopów. Te wyobrażenia o powodzi poprzedzają w czasie szesnastowieczną ekspansję misjonarzy, którzy przynieśli ze sobą biblijną historię o potopie. Aztecka legenda o początkach⁵ zawiera opis pierwotnej Ziemi, która została zniszczona przez wielką powódź, zesłaną przez boga deszczu, Tlaloka. Jedno ze sprawozdań podaje, że od stworzenia świata do zniszczenia spowodowanego powodzią i piorunami upłynęło 1716 lat.⁶ Nastąpiło wiele trzęsień ziemi. Tlazelteolt to "kobieta, która popełniła grzech przed potopem", podczas gdy herosi Nata i Nana uniknęli zagłady dzięki temu, że wybudowali okręt. Inni znaleźli schronienie w jaskiniach lub na szczytach gór. Aztekowie zagrożenie potopem traktowali bardzo poważnie i stwierdzono, że bardzo wiele dzieci złożonych zostało w ofierze jako przebłaganie dla boga deszczu, Tlaloka.

W starożytności wielka powódź była nie tylko czymś wiarygodnym: faktycznie była włączona w systemy myślowe sta-rożytnych. Na przykład wczesne przekazy historyczne dzielą wyda-rzenia na przed- i popotopowe. Arystoteles opisywał spustoszenia spowodowane przez potop w czasach

---

⁴ *Ibid.*, s. 70.

⁵ E. Sykes, **Everyman's dictionary of non-classical mythology**, wyd. popr. J.M. Dent & Sons, London 1965, s. 24.

⁶ G.C. Vaillant, **Aztecs of Mexico: origin, rise and fall of the Aztec nation**, wyd. popr. Doubleday, Garden City, New York 1962, s. 56.

Deukaliona.⁷ Również Platon wspomina tę powódź. W II wieku n.e., w mieście Apamea,⁸ w Azji Mniejszej, wybite zostały monety z wyobrażeniami arki, Noego i jego żony, gołębia itd.⁹ Co prawda, jest prawdopodobne, że wynikało to z wpływów judaizmu, jednakże fakt wybita monet, upamiętniających potop, pokazuje, jaką wagę przywiązywano do tego wydarzenia.

Sprawozdania przedstawione powyżej stanowią małą próbkę znanych opowieści o potopie. Zamiast rozpisywać się dalej na ten temat, rozpatrzone zostaną zastrzeżenia podnoszone przeciwko autentyczności tych przekazów.

Jedna z powszechnych krytyk głosi, że te szeroko spotykane przekazy o potopie mają pochodzenie lokalne i dotyczą prawdo-podobnie lokalnych powodzi,¹⁰ a nie powszechnego kataklizmu, jaki został opisany w Biblii. Zarzut ten jest trudny do udowodnienia. Możliwe, że niektóre z opisów mają lokalne pochodzenie. Wiele spośród nich różni się w detalach, jak to pokazują przytoczone przykłady. Jednak należy spodziewać się takich różnic, jeśli założyć, że opowieść powstała na terenie Azji Mniejszej — co wydaje się być faktem¹¹ — i rozpowszechniła się w ustnych przekazach, z pokolenia na pokolenie. Opisy najstarsze i najbardziej zbliżone do biblijnego pochodzą z Azji Mniejszej. Z drugiej strony, pewne tematy, takie jak

---

⁷ Frazer, **Folk-lore...**, s. 67.

⁸ H.M. Teeple, **The Noah's ark nonsense**, Religion and Ethics Institute, Evanston, Illinois 1978, s. 39.

⁹ B.C. Nelson, **The deluge story in stone**, wyd. 2. Bethany Fellowship, Minneapolis, Minnesota 1968, s. 176.

¹⁰ F.H. Woods, Deluge,, w: J. Hastings (ed.) **Encyclopaedia of Religion and Ethics**, vol. 4, Charles Scribner's Sons, New York 1959, s. 545-557.

¹¹ Teeple, **The Noah's...**, s. 40.

uratowanie wybranej rodziny, powszechny potop, ptaki wysyłane dla sprawdzenia, czy ziemia wyschła, są rozpowszechnione na całym świecie.¹² Rozpowszechnienie tych charakterystycznych tematów kwestionuje koncepcję lokalnego potopu.

W roku 1929 środowisko archeologiczne zostało zelektryzowane za sprawą Sir Leonarda Woolley'a, archeologa, który doniósł, że podczas wykopalisk w Ur Chaldejskim, w Mezopotamii, odkrył warstwy osadowe pozostawione przez biblijny potop. Na głębokości około 12 metrów, pomiędzy warstwami zawierającymi pozostałości ludzkiej obecności, Wooley znalazł 3-metrową warstwę mułu i piasku bez żadnych znalezisk archeologicznych (podobną warstwę odnaleziono w Kisz i wielu innych starożytnych miastach Mezopotamii). Woolley interpretował tę warstwę jako pozostałość po potopie Noego i potop ten traktował raczej jako zjawisko miejscowe niż powszechne. Jednak jego poglądy nie przetrwały dokładnych badań. Osady, które znalazł Woolley, były zbyt młode: nie odpowiadały nawet biblijnemu datowaniu potopu. Ponadto nie pokrywały nawet terenu całego miasta Ur. Pozostałe warstwy osadów z Kisz i innych miejsc okazały się jeszcze młodsze niż te odnalezione w Ur.¹³ Są to osady miejscowe i nie odpowiadają one kataklizmowi opisywanemu w przekazach o potopie.

W innych zarzutach, kwestionujących ważność opowiadań o powodzi, stwierdza się, że te przekazy mogą być wynikiem wpływu misjonarzy, którzy podróżując po świecie rozpowszechniali nauki Biblii. Co prawda zarzut ten może być zasadny w kilku przypadkach, jednak nie należy

---

¹² Patrz Nelson, **The deluge...**, s. 169, rys. 38.

¹³ W.F. Albright, *Recent discoveries in Bible lands*, dodatek do **Young's Analytical Concordance to the Bible**, Funk & Wagnalls, New York (1936) 1955, s. 30; F.A. Filby, **The flood reconsidered**, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan 1970, s. 28-30.

go traktować zbyt poważnie, skoro większość przekazów o potopie powstała, zanim pojawili się misjonarze chrześcijańscy.

Niektórzy sugerują, że biblijne opowiadanie o potopie oparte jest na mitach babilońskich i wcześniejszych, a nie na rzeczywistym wydarzeniu.¹⁴ Nie ulega wątpliwości, że przekazy babiloński i biblijny są ze sobą spokrewnione, skoro mają tak wiele wspólnych szczegółów. Niektórzy twierdzą przeciwnie, że to przekaz babiloński oparty jest na przekazie biblijnym. Można by tak wnioskować, ponieważ Epos o Gilgameszu powstał później, prawdopodobnie w VII wieku p.n.e. Jednak i ta propozycja jest nie do przyjęcia w świetle najnowszych badań: znaleziono teksty sumeryjskie, które poprzedzają w czasie teksty babilońskie i przypuszczalny czas powstania tekstu Biblii. Opis zawarty w Genesis powstał prawdopodobnie około XV wieku p.n.e., podczas gdy niektóre sumeryjskie tabliczki z opisem potopu są prawdopodobnie o kilka wieków starsze.¹⁵ Dzieła sumeryjskie to najstarsza znana literatura i jest bardzo interesujące, że również tam znajdujemy opisy potopu.

Aby potwierdzić pogląd, że sprawozdanie biblijne oparte jest na mitach babilońskich, podjęto próby pokazania wpływu babilońskiego na tekst biblijny. Są to raczej słabe argumenty, skoro podobieństwa terminologii określające relacje pomiędzy tymi tekstami nie są jednoznaczne.¹⁶ Należy uznać, że w porównaniu z opowiadaniem sumeryjskimi i babilońskimi są pewne aspekty typowe dla przekazu biblijnego. Biblia podaje opis najbardziej szczegółowy i wyraźnie monoteistyczny (jeden Bóg), podczas

---

¹⁴ Dla porównania ich z tekstem biblijnym patrz W.H. Shea, A comparison of narrative elements in ancient Mesopotamian creation-flood stories with Genesis 1-9, *Origins* 1984, vol. 11, s. 9-29.

¹⁵ Heidel, **The Gilgamesh...**, s. 236.

¹⁶ *Ibid.*, s. 264-267.

gdy inne przekazy są silnie politeistyczne (mowa jest o wielu bogach).

Bardziej znacząca dla zagadnienia pochodzenia przekazów o potopie jest propozycja, którą przedstawił Alexander Heidel z Instytutu Orientalnego Uniwersytetu Chicago: ¹⁷ wszystkie te legendy o potopie mają wspólne pochodzenie. Co prawda, Heidel zdaje sobie sprawę z tego, że pogląd ten nie jest udowodniony, jest jednak czynnik, który kwestionuje wszystkie inne wyjaśnienia, mianowicie: jak wytłumaczyć fakt występowania na całym świecie przekazów o tego rodzaju katastrofie, jeśli nie wspólnym źródłem? Wspólne pochodzenie ¹⁸ stanowi potwierdzenie dla modelu biblijnego, zgodnie z którym opowieść o potopie została rozpowszechniona z Azji Mniejszej przez tych nielicznych, którzy przeżyli i zaludniali Ziemię. Opis z Księgi Genesis mógł być również oparty bezpośrednio na tym wydarzeniu.

Na świecie zarejestrowano około 270 opowiadań o potopie. ¹⁹ Literatura omawiająca je jest bardzo obfita. ²⁰ Ich geograficzne rozpowszechnienie nie jest jednolite, jednak — generalnie — spotykane są na całym świecie. Są powszechne na kontynencie azjatyckim, wyspach

---

¹⁷ *Ibid.*, s. 267.

¹⁸ Teeple, **The Noah's...**, s. 10-40.

¹⁹ H.F. Vos, "Flood (Genesis)", w: G.W. Bromiley (ed.), **The International Standard Bible Encyclopedia**, vol. 2, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan 1982, s. 319-321.

²⁰ Patrz np. już cytowane pozycje: Frazer, **Folk-lore...**; Nelson, **The deluge...**; Woods, **Deluge...**; Sykes, **Everyman's...** Patrz również: T.H. Gaster, **Myth, legend and custom in the Old Testament**, Harper & Row, New York 1969; S. Thompson, **Motif-index of folk-literature**, vol. 1 (reprint wyd. z 1955), Indiana University Press, Bloomington, Indiana 1989; R. Andress, **Die Flutsagen**, Friedrich Vieweg und Sohn, Braunschweig, Germany 1891; J.K.R. Reim, **Die Sinflut in Sage und Wissenschaft**, Agentur des Rauhen Hauses, Hamburg, Germany 1925.

południowej Azji, w Nowym Świecie, spotyka się je od Ziemi Ognistej aż na północ, do Kręgu Polarnego. Rzadziej spotykane są w Afryce i w Europie. Lokalizacje, gdzie je odnotowano, to przede wszystkim Egipt, Grecja, Persja, Syria, Włochy, Walia, Skandynawia, Rosja, Indie, Chiny, Meksyk, Indonezja, Nowa Gwinea, Melanezja, Polinezja, Mikronezja i Australia.

Wielu uczonych potwierdza fakt, że opisy potopu zasadniczo są typowe dla prawie całej rodziny ludzkiej.²¹ Godną podkreślenia jest ich niezwykła obfitość. Nawet ci, którzy nie wierzą w potop o zasięgu światowym, potwierdzają go. Albright mówi o "nadzwyczajnym rozpowszechnieniu przekazów o potopie na całym świecie".²² Gaster stwierdza: "Legends o pradawnym potopie (...) są znamiennej cechą prawie wszystkich prymitywnych mitologii";²³ Woods pisze, że te sprawozdania "są w sposób godny uwagi często spotykane w folklorze starożytnej literatury ludzi rozrzuconych po większej części świata";²⁴ a Huggett, w swojej książce poświęconej pojęciom potopu, wyraża to samo, gdy komentuje: "Jest niezmiernie trudno wyjaśnić, dlaczego tak wiele starożytnych kultur mogło wierzyć w kataklizmy".²⁵ Stith Thompson dokonał kompilacji i usystematyzował motywy z literatury ludowej w monumentalnej, pięciotomowej

---

²¹ Patrz publikacje już wyżej cytowane: Albright, *Recent...*, s. 30; Woods, *Deluge...*, s. 545; Vos, *Flood...*, s. 321; Nelson, **The deluge...**, s. 165; Gaster, **Myth...**, s. xxix; Frazer, **Folk-lore...**, t. 1, s. 105; Filby, **The flood...**, s. 41. Patrz również A.M. Rehnwinkel, **The flood in the light of the Bible, geology and archeology**, Concordia Publishing House, St. Louis, Missouri 1951, s. 136; J. Rudhardt, The flood, w: **The Encyclopedia of Religion**, 1987, t. 5, s. 356.

²² Albright, *Recent...*, s. 30.

²³ Gaster, **Myth...**, s. xxxix.

²⁴ Woods, *Deluge...*, s. 545.

²⁵ R. Huggett, **Cataclysms and earth history: the development of diluvialism**, Clarendon Press, Oxford 1989, s. 17.

rozprawie.²⁶ Jego wykaz zawiera około 33 tysięcy charakterystycznych motywów, opartych na autentycznych relacjach. Literatura opisująca kataklizmy, które nawiedziły dawny świat, charakteryzuje się określoną przewagą komentarzy dotyczących potopu, jeśli chodzi o ilość motywów i ich wzajemne zależności. Ilości odniesień do przyczyn dawnych kataklizmów są w wykazie Thompsona następujące: potop — 122, ogień — 19, ciągła zima — 6, ogromne głązy — 2, inne — 4. Warto zauważyć, że “zwykle” kataklizmy, takie jak trzęsienia ziemi, erupcje wulkanów, zarazy i susze nie są wymienione. Świadczy to również o godnej uwagi powszechności wiary w potop, która jest wyrażana począwszy od najstarszych znanych zapisów aż po dzień dzisiejszy. Trudno spodziewać się, aby przekazy z całego świata o wielkich katastrofach były tak selektywne dla jednego tematu, gdyby nie były oparte na rzeczywistym, ogólnoswiatowym wydarzeniu. Fakt tej przewagi obala sugestię, że podania o potopie mają pochodzenie lokalne.

Bez względu na to, czy reprezentuje się poglądy geologii potopowej, nie-potopowej czy jakiegokolwiek innej, wielka powódź nie może być łatwo odrzucona jako marginesowe wydarzenie historyczne. Co więcej, pytania dotyczące tego wydarzenia leżą u podstaw wielu kontrowersji pomiędzy kreacjonizmem a ewolucjonizmem. Kreacjoniści wykorzystują potop do wyjaśnienia większości danych, dla których geolodzy głównego nurtu proponują czas geologiczny i ewolucyjne trendy w odniesieniu do skamielin. Okazuje się, że wydarzenie to znajduje imponujące niebiblijne potwierdzenie. Żaden system myślowy, wyjaśniający początki naszego świata, nie może sobie pozwolić na zaprzeczanie istnieniu potopu. o

Ariel A. Roth

(Ariel A. Roth, “Flood stories — can they be ignored?”, *Origins* 1990, vol. 17, No. 2, s. 51-54; z jęz. ang. za zgodą Autora tłum. Dariusz Mrotek)

---

²⁶ Thompson, **Motif-index...**